

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1972.1.03>

E. VISNAPUU

EESTI RAHVAVIIISI RÜTMIST JA KEELTE MEETRUMIST

Э. ВИСНАПУУ. О РИТМЕ ЭСТОНСКИХ НАРОДНЫХ МЕЛОДИЙ И МЕТРИЧЕСКОМ РАЗМЕРЕ
ЯЗЫКОВ

E. VISNAPUU. VOM RHYTHMUS DER ESTNISCHEN VOLKSMELODIE UND VOM METRUM DER
SPRACHEN

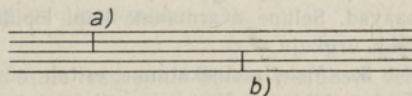
«Kas teie ei tea, et muusika on füüsikalis-
matemaatiline teadus, kusjuures heli vastab
füüsikale ning üksikute helide omavahelisele
suhted kuuluvad matemaatika ja geomeetria
valdkonda.» (Rameau: Réplique du premier
Musicien.)¹

Eesti rahvaviisi rütmikiirus ei ole kuigi vana. Alles käesoleva sajandi algusest saadik, kui meil hakati rahvaviise koguma ja neid üles kirjutama, kerkis küsimus nende õigest rütmist, s. o. sellest, kuidas rakendada rahvaviisi kooskõlas rahvaluulega. Siin on mitu seisukohta esitatud ja nende juures vaieldud, jättes aga ligemalt märkimata analüüsitavaid ainealade piirjooned.² Andes igale rahvaviisile tema algse väljenduse, esitame kohe küsimuse: mis on rahvaviisi esmajärgulised tunnused? Alles sellest lähtudes lisame sinna kõik muu.

Rahvalaulu (viisiga esitatud rahvaluule) esimeseks tunnuseks on selle laulmine. Laulus peab inimese hääl 1) liikuma kindlaid heliastmeid mööda, s. o. tal tuleb

¹ Hans P i s c h n e r, Die Harmonielehre Jean-Philippe Rameaus. Ein Beitrag zur Geschichte des musikalischen Denkens. Leipzig, VEB Breitkopf & Härtel Musikverlag, 1967, lk. 378.

² Tähtsamaid, vähem tuntud, muusikas eritähendusega ja uusi oskussõnu: *heli kvantiteet* — heli kõrgus, häälestustoonis 880 üksik- ehk poolvõnget (440 kaksik- ehk täisvõnget) sekundis; *agoogika* — pikeneva ja lüheneva ajamõõdu ehk tempo õpetus; *rütm* — hääleline või muidu kuuldav liikumise jaotus, kus ühe löögi piirides osade pikkus suhtub nagu kaks (või kolm) ühele; *meetrum* — a) *hääleline kõnemõõt*, kus jaotus on kahe- või kolmeosalisena täiesti vaba kuni võrdse täislöögi piirideni, b) *hääleline luulemõõt*, kus 1) värsjalad jagunevad ühtlaselt kogu luulerea ulatuses, 2) pikad ning lühikesed silbid satuvad teesise ja arsiise kohale erinevalt ning 3) kahe- ja kolmesilbilised sõnad tulevad ette löökide järjekorras juhuslikena; *kõneviisiline* ehk *kõnemeloodiline noodikirj*, kus poolkriipsule üleval, 3–5-nda noodijoone vahel, (a) järgneb kaheosaline jaotus ja poolkriipsule all, 1–3-nda noodijoone vahel, (b) järgneb kolmeosaline jaotus; *käigutakt* — hääleline või muidu kuuldav liikumise jaotus, kus kahe- või kolmeosaline püsiv mõõt reastub kahe löögi piirides, milles ühele teesisele vastab üks või kaks arsiist; *takt* ehk *helitakt* — kahe- või kolmeosaline helilise liikumise püsiv mõõt kahe või kolme löögi piirides, kus ühele teesisele vastab üks või kaks arsiist; *motiiv* — korduv välteline helirühm; *taktmotiiv* — välteliselt ühele taktile vastav helirühm; *tunnustoonid* — toonid viisis, mis asuvad järjekorras taktmotiivi osade kohal; *tundeagoogiline toon* — üks korduv toon, mis asetseb kahe tunnustooni vahel; *arend*, *taktarend* — motiiv, taktmotiiv; *veene*, *pool-* või *täisveene* — kants, pool- või täiskants; *fas*, *sib*, *fak*, *sos* — *fa*-diees, *si*-bemoll, *fa*-bekaar, *sol*-diees.



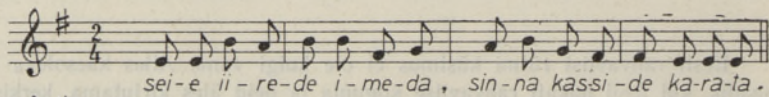
hoida helikvantiteeti ja 2) mõõdult peab ühele löögile järjekorras langema püsivalt kaks või kolm võrdset vältet (teesist-arsist) ning need löögid peavad reastuma vähemalt kaks korda. Rahvalaulu esimene nõue, et inimese hääl liiguks kindlaid heliastmeid mööda, teeb selle iseseisvaks ja sõltumatuks tekstist, allutades just vastupidiselt teksti muusikale.

Nagu eeltoodust nähtub, peab igal astmel olema oma absoluutne helikõrgus. See heliaste peab sattuma kindla vältusega noodile ja need noodid omakorda moodustama terve vältet, mis jaguneb rõhuliseks ja rõhutuks osaks. Neid tervikvältet peab ühes taktis olema vähemasti kaks, et saada ühe tuntava mõõdu alus, mis oleks rahvalaulule omapärane. Sellest omapärasuse mõõdust algabki takti iseolemise tunne. Trohheus on vältuselt ühelöögiline, järelikult pole see takt, vaid värsijalg. Nõnda võime üles lugeda terve rea vasta- vaid nimetusi, mida kasutatakse nagu takte, kuid mis ikkagi on vaid lihtsad värsijalad.

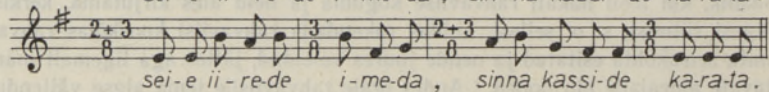
Agaga pöördume korraks muusika poole, et meil oleks vastus küsimusele, milline on kõige lihtsam takt? Sealt saame kohe kindlasti teada, et lihtsaim takt on $\frac{2}{4}$, kus murru lugeja näitab taktiosade arvu ja murru nimetaja nende suhtelist suurust. «Kaksneljandikku» on praktikas kõige üldisem ja parajam jagaja ning seepärast püsib kindlasti oma kohal nii praegu kui ka edaspidi.

Takti mõiste on seletatav teadusliku analüüsi varal ja nõuab selleks põhjalikku muusikaesteeetika tundmist. Paneme siin kirja kõige lihtsamas taktimõõdus ühe rahvaviisi, mis agaga liigub kunstiliselt valitud skansiooni korra järgi, kuna rahvalaulikud kasutasid õiget looduslikku muusikarütmi ja arendasid seda ka õiges taktis.

Õiges noodistuses oleks:



H. Tampere kirjaviisis aga on:³



Toome ära mõned tähelepanekud muusikaesteeetika alalt, millel on ainult üks mõte, millele ei saa vastu vaielda.

1. «Toonide mõju ei ole ainult kiirem, vaid ka otsesem ja tugevam. Teised kunstid vee- navad meid, muusika aga haarab kogu meie olemuse.»⁴

2. «Kui pärimel kõigepealt ajaajautuse ehk takti üle järele, siis ei saa salata, et idee aja voolavuse jaotamiseks võrreldavatesse lõikudesse on inimesele loodusest kätte antud; suurtes mõõtmetes — päeva ja öö vaheldumine, aastaaegade kordumine, väikestes mõõtmetes — tuulest liikuma pandud oksa viipumine, ühe lendava linnu korrapärased tiivalöögid, hobusekapjade plaksumine, inimese südame löögid. Jah, meie isiklik ajanäitaja on meie süda. Oieti on inimese südametegevuse kiirus (niisiis pulss) metronoomiks, millega me mõõdame igasugust liikumist, mitte ainult muusikalist...»

Kõige väiksem sümmeetria muusikas peab ilmselt olema kahe ajaüksuse vastamisi asetamine, kus teine esimesele vastu pannakse; ma ei saa siin mainimata jätta, et niisugused lõplikud ajaüksused pikendamise ehk viivitamise läbi säärestena selgemini tuntavaks saavad. Selline avardamine kuni lõpiku vältet kahekordistamisena annabki kolmeosalise takti ürgkuju.»⁵

3. «Meie muusikatunne esitab nõude, et üks ajaüksus teise kõrval tuntav oleks. Tugeva taktiosa rõhutamine niinimetatud nõrga taktiosa kõrval on ainuke võimalus määrat- matus ajajärjestuses korra loomiseks, ajasündmustele vormi andmiseks. Nii sügaval, kui ajamõiste ise meie hinges kätkeb, nii sügaval on see ajakorraldus ka meis.

³ Eesti rahvalaule viisidega, I. Koost. H. Tampere. Tallinn, 1956, lk. 150—151.

⁴ Л. Саккетти, Из области эстетики и музыки. С.-Петербург, 1896, lk. 60. L. Sacchetti on siin tsiteerinud Ed. Hanslicki teosest «Vom Musikalisch-Schönen» (Leipzig, 1876, lk. 81).

⁵ H. Riemann, Grundlinien der Musikästhetik, Leipzig, 1919, lk. 35—36 ja 45—46.

Rõhuliste ja rõhutute ajaüksuste vaheldumine annab kaks võimalust: rõhutatule järgneb üks samavärteline ajaüksus või tuleb neid kaks ajaüksust kokku poole pikema vältusega. Rõhutamine vastab ühele või kahele rõhutule ajaüksusele. Niisuguse vahelduse järel peab see jälle korduma. Teisiti ei saa meie seda jaotada.»⁶

4. «Muusika tugineb paljus inimkõnele, on tihedalt seotud selle väljenduslike intonatsioonidega, kuid on ikkagi täiesti iseseisev ja väga omalaadne nähtus. Nii kõnes kui ka muusikas muudab hääli kogu aeg tooni, tõuseb ja langeb, ent kui kõneintonatsioonis hääli nagu «libiseb», siirdudes madalamalt toonilt märkamatult kõrgemale ja vastupidi, siis meloodias liigub hääli nagu nootide «astmeid» pidi. Meloodia moodustub reast üksikhelidest, mis kõrguse poolest tunduvalt erinevad.»⁷

L. Sacchetti, esteetik, kes oli nähtaval kohal vene muusikas mõõdnud sajandi lõpus, määrab muusika tajutavuse just selle tugevuse ja kiiruse suhtes teistest kunstialadest esikohale. Ta räägib üldistes lausetes ega lähe üksikasjadesse. Temale järgnevalt aga võtab sakslane H. Riemann detailse vaatluse alla rütmi olemuse aeglases ja kiiremas vahelduses ning kahe- ja kolmeosalises järgnevuses. Ka kolmas, esteetik K. Grunsky, analüüsib rütmi tema kahe- ja kolmeosalises jagunevuses, võttes aluseks ühe täisloõgi. Neljas on vene autor V. Kožinov, kes läheb juba helide määramises «astmete» juurde ja kindlate toonide laulmisele. Nii on meil käes taktili ja viisi alglihted. Jääb järele veel vaadelda meetrumi ja rütmi omapära ning sellest tulenevaid ajamõõdu üksusi kuni taktilideni.

Enne kui asuda meetriliste ja rütmiliste nähtuste lähemale vaatlusele, anname hinnangu esteetikute ühele tähtsale tõigale. Nagu siin tähele panna võis, räägib H. Riemann taktili ehk ajajaotuse mõistest. Samuti võtab K. Grunsky taktili osa rõhulise ja nõrga löigu ühe täisloõgi osana. Tegelikult esineb järgnevuses lünk. Siin on käsitluses ükski vasteta mõõtühik, kus taktili mõiste puudub. See ilmneb aga alles seal, kuhu on koondatud ilumeele avaldused muusikalises väljenduses, s. o. vormile suunduvast mõõdu korduvuses. Kui üle kahe tuhande aasta tagasi kreeka filosoofid rütmi ja meetrumi samastasid, siis ei saa seda tänapäeval enam teha ja daktülit või trohheust taktili lähteks lugeda.

Aga samuti ei ole kreeka filosoofide arvamused selles küsimuses üksmeelsed. Nimelt kirjutab W. E. Peters oma artiklis⁸: «Juba minevikus, enne eksperimentaalsete uurimiste ajajärgu algust füüsikas ja füsioloogias, oli teada üksikuile, et hääli kõnes ei püsi ühelgi kindlal helikõrgusel. Aristoxenos Tarendist vanas Kreekas eitas muusikalise ja kõne meloodia sarnadust.»

Rahvaluule (värss) on meetriline nähtus, kui seda võtta ettekantuna ilma viisita. Nii võivad rahvaluule deklameerimisel ette tulla säärased seigad, mida ei saa rütmi alla paigutada või mis juba kavatsuselt käivad muusika vormile vastu.

Näide: 

Esimeses näites on skansioon välja lülitatud ja laulu read antud lihtsas tekstilises deklamatsioonis. Kui aga läheme rahvalaululisele ettekandele ühes skansiooniga, tuleb kogu

⁶ K. Grunsky, Musikästhetik. Berlin u. Leipzig, 1923, lk. 15.

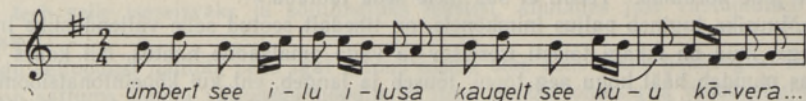
⁷ V. Kožinov, Kunstiliigid. Tallinn, 1962, lk. 47–48.

⁸ W. E. Peters, Esimene katse eesti keele kõnemeloodia võrdlevas uurimises. «Eesti Keel» 1926, nr. 7–8, lk. 158.

⁹ Eesti rahvalaule viisidega, II. Koost. H. Tampere, Tallinn, 1960, lk. 74, «Mardilaul», tekstirida 5–6.

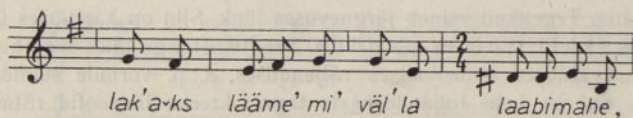
¹⁰ Eesti rahvalaule viisidega, I, lk. 168, 5. noodirida.

ilu nähtavale ja paraneb ka vorm rangeks. Nüüd ehk mõistetakse, miks Johannes Aavik nõudis koolis rahvaluule deklameerimisel rõhkude väljatoomist ja vormi eraldamist sõnade sisust:



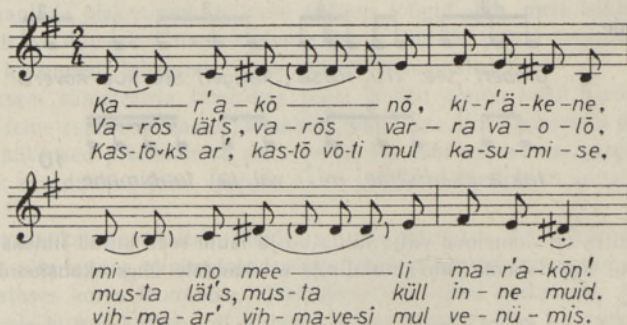
Need lihtsad rahvalaulu sõnad, mis harilikku väljarääkimise juures nagu ei tahaks sugugi muusika vormiga sobida, võtavad kohe erisuguse ilme, kui neid paigutada skansiooni korra järgi ritta ja lasta liikuda selle distsipliini alusel. Liati jääb tekstile ikka alles tema tähenduslik mõte, kuigi me mingi rütmi saavutamiseks sõnarõhu edasi kanname. Muusikaga ei või aga talitada siin vabalt, nii kuidas mingi mõõt juhuslikult välja kukub, sest muusika vajab ja nõuab tema poolt ettenähtud toonide järgnevust ning rütmi.

Teise näite juures esineb aga hoopis uus olukord, mida nimetatakse melodeklamatsiooniks, kus esinevad lihtsad tekstisilbid lisana ja muusikasilbid kvantitatiivselt alusel. Siinjuures võivad muusikasilbid olla poüitatud vahesilpidega või ka vastupidi, ilmuda ellipsitega viisikäigus. Siia alla käivad paljud meie noodistustest, eriti Setumaalt toodud rahvalaulude viisistused ja kiriklikud melodeklamatsioonid, mis on kirja pandud väga mitmel kujul.



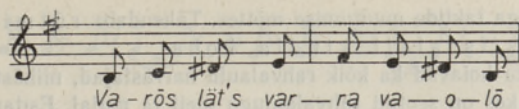
Selles näites on kõnemeetrum ja muusikaline rütm liidetud kokku üheks tervikuks ning kumbki neist teenib oma võimaluste kohaselt suhtelist mõõtu: jätkuvat ja korduvat.

H. Tampere toob ära setu rahvalaulu «Karjaelu — kuri elu»,¹¹ kus põhiviis on anüüd $\frac{4}{8}$ -($\frac{2}{4}$ -)taktis ja järgnevalt koostatud liikumine kaheksandiknootidest ning arvestatud $\frac{2+3}{8}$ -, $\frac{3}{8}$ -, $\frac{4}{8}$ - ja $\frac{6}{8}$ -list taktimõõtu. Tegelikult aga on siin reastatud tunnustoonid koos (sulgudesse asetatud) vahetoonidega, mis tundeagoogilise korra juures annavad viisist täästaktid.



Märkigem eriti, et tekstireas *Varōs lät's, varōs varra vaolō*, on sees skansioon. Ilina sõnakorduseta kõlab see rida järgmiselt:

¹¹ Sealsamas, lk. 103—105.



Nii leidsime siit eest puhta kaheksasilbilise täisvärsi ja skansiooni. Aga millised on selle lihtsa ja looduslikult tuletatava kaheosalise takti väära mõistmise põhjused?

A. Kasemets kirjutas 1918. aastal raamatu «Muusika algõpetus»¹², mis oli määratud konservatooriumi algklasside kava läbimiseks ja valmis kindlasti meie õppeasutuse vastutavate tegelaste pooldamisel. Ta märgib õpiku lk-l 36: «Rõhuga taktiosad vastavad taktimõedu pikkadele silpidele (teesis), rõhuta taktiosad — lühikestele silpidele (arsis)», ja lk-l 37—38: «Niisugused on 1) kõik kaheosalised taktid, mille esimene taktiosa ikka rõhuga ja teine rõhuta on: >-/>-/>-/>». Samal lk-l on toodud noodinäide nr. 69



trohuse värsijala märkidega (>-). Kuid siin peaksid olema märgid, mis määravad $\frac{2}{4}$ -taktis selle mõodu: «välde—vaste» = >-∪-.



Siin peitubki kaheosalises lihttaktis see koht, mida ei ole võidud kõigile ühtlaseks lahendada. Pealegi on kõnesolev õpperaamat ühes teesise-arsisega üle võetud vöörkeelest. Kirjandusteadlased kasutavad rahvalaulu mõõtmisel igivanu värsijalgu ja hindavad teesist-arsist otse vastupidiselt muusikale.


Lähme mööda niisugustest tõlgitsustest ja võtame $\frac{2}{4}$ -takti nagu ta on, tehes setu viiside juures uued järeldused uute hinnangutega. Nii tõuseb küsimus, kas Setus on rahvalaulude viis ja sõnad kujunenud alles pärast kreeka-katoliku ajajärgu mõju või enne selle tulekut? Miks esineb Setus järjekindlalt harmooniline minoorne heliliik ja kust on pärit see kristliku stiili avaldus rahvalaulus?


Sellele võime vastata järgmiselt. Setude harmooniline minoor on kohanenud pärast kristliku mõju levimist Bütsantsist vene aladele ja levikupiirkondadele. Harmoonilisele heliliigile lisaks on ettekande laad setude juures muutunud eriliseks kooriks eeslauljaga. See kristlik retsitatsioonistiil kõikide oma kalduvustega löi õitsele setude keskel vene ristiusu vahendusel. Vana rahvalaulu pärimustest on vaid jäänud püsima alliteratsioon ja kohati säilinud skansioon. Niisuguses taandarengus näeme setude rahvalaulu vormi nurisust.

Meil Eestis on kreeka mõju tunduv heliliikide alal, nagu lüüdia, früügia, dooria, joonia ja eoolia helistikud. Mõned nendest kõrvalastmelistest heliliikidest esinevad üsna tugevasti. Oieti on niisugused heliliigid meie omapoolsed käänded erinevate skaalade näitamiseks. Skaalade kõrval pole meil aga mingit muud kaldumist ei sõnade meetrilise järjekorra, rõh-

¹² A. Kasemets, Muusika algõpetus. Konservatooriumide muusika algõpetuse klasside õppekavadele vastavalt kokku seatud. Tallinnas (1918).

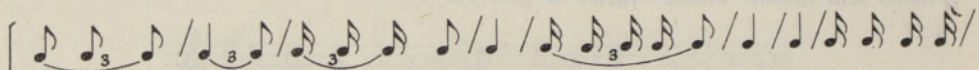
kude suhtelise seisu ega taktide muutumise mõttes. Tähendab: rütmiliselt omavad helid antud taktis alati kindla koha.

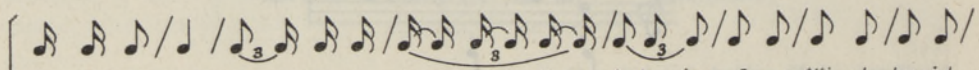
Seda kindlat kohta hoiavad ka kõik rahvalaulu harrastajad, niihästi selle esitajad kui ka uurijad-teadlased, kes on seotud rahvalauluga meil ja mujal. Esitame väited magister Johannes Aaviku kui ühe tähtsama uurija sõnavõttudest, kus ta jälgib üksikasjaliselt rahvalaulu vormilist kulgu.¹³ Ta kirjutab: «Nad on rahvalauluüdes püsivad vaid tänu värsivormile ja viisi rütmile, mille raamidesse nad olid surutud, sel kombel põlvest teise pärandudes... Ärgem unustagem, et lauljad ainult lauldes vana keele ja värsivormid kõige paremini alal hoidsid. Mitmed korjajad ei ole teadnud arvesse võtta seda asjaolu ja selle tagajärjel leidub ülestähenduses nii mõnigi vigane värss.» Samuti juhib Johannes Aavik tähelepanu ühele käändelisele vormile, mis kõnekeeles on  = *ma-ha*, muusikas aga

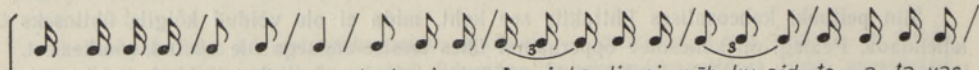
 = *maa-ha*.¹⁴

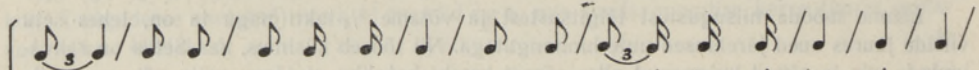
Ka Joh. Aavikul püsib viga takti mõistes, millega märgitakse rahvalaulus värsijalga, kuid need on rangelt kohal hoitud. Tegelikult tuleb pidada kindlat vahet deklameeritava ja lauldava teksti vahel, sest kummalgi võivad olla sootuks erinevad moodsed. Rahvaluule (värss) on ehituselt ühelöögiline (teesise-arsisega) oma liikumises, rahvalaul (rahva-viis) aga — vähemalt kahelöögiline (2× teesise-arsisega). See on range seadus ja jääb alati muutmatuks.

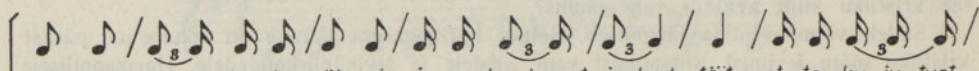
Et näha, kuidas teksti meetrum laulu rütmist erinevalt on ehitatud, selleks toome kärpe Joh. Aaviku raamatust «Valik rahvalaule» vastavate nootidega:¹⁵

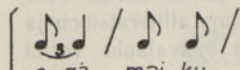

[*Ai-nult skan-dee-riv lu-ge-mis-viis, nii i-me-li-ku-na kui see e-si-al-gu*]


[*tun-dub-ki, toob rah-va-lau-lu i-se-ä-ra-li-se i-lu ja mõ-nu täi-el ku-jul*]


[*kuul-da-va-le, sest et see laul-mi-se mlu-si-ka-li-si rõh-ku-sid te-a-ta-vas*]


[*mõt-tes kor-vab. See-pä-rast see, kes skan-dee-ri-des ei loe, ei saa*]


[*sel-lest rah-va-lau-lu rüt-mi i-se-laad-sest i-lust täit et-te-ku-ju-tust*]


[*e-gä mai-ku.*]

See on ainult üks moodus teksti hääldamisel, mis võib kujuneda väga mitmekesiselt. Võttes selle asjaolu arvesse, näeme õige laialdast teksti arendamise võimalust mitmesugustes muudetes. Näitena on toodud kaks sõna tsitaadi algusest:

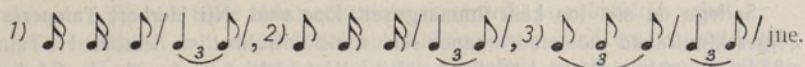
¹³ Joh[annes] Aavik, Valik rahvalaule. Tartu. 1919, lk. 141, read 8—10 ja 21—26.

¹⁴ Sealsamas, lk. 146, märkus 5.

¹⁵ Sealsamas, lk. 161, read 8—13.

/Ainult

skan/deeriv/-



Jätame need kõrvale, kes varem rahvalaulu kohta on sõna võtnud ja skansiooni poolt või vastu kõnelnud. Vaatleme aga üht hiljutist arvamust rahvalaulust, mis väärrib märkimist oma päritolu ja ajendi tõttu. See pärineb Tartu ülikooli õppejõult E. Laugastelt ja on avaldatud ajakirjas «Keel ja Kirjandus». Siin on üsna selgesti ära toodud ametlikud vaated rahvalaulu rütmis küsimustes. Kõigepealt painutatakse rahvalaulu takt värsijala, nagu trohheus, daktül jne., alla. Ometi nägime eespool, et lihtsaim $\frac{2}{4}$ -takt sisaldab kaks trohheust.

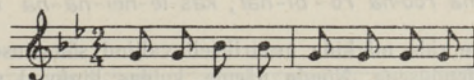
Tartu ülikoolis ei ole kogu möödunud aja jooksul kunagi avaldatud arvamust, et rahvaviisi käsitlemisel peab arvestama muusikat, et rahvaviis koosneb vaieldamatult kindlast reast kvantitatiivse väärtusega helidest ja et muusikas moodustub kõige lihtsam takt vähemalt kahest lõögist. Kui natuke selles suunas mõelda, siis hajuvad olematuks kõiksugused keerulised arvestused ühelõögiliste värsijalgadega. Ja säärases olukorras ei saagi rahvalaulu professor midagi muud ütelda kui: «Suhted on komplitseeritud ega ole kergesti läbinähtavad.» Selle mõtte võimegi lõpetada E. Laugaste jällegi küsiva soovitusega: «Andersoni töö väärrib üksikasjalikku analüüsi.»¹⁵ Nii ei lahendata siin küsimust üheski suunas.

Tallinna Riiklikus Konservatooriumis on asi veelgi raskem. Seal õpetatakse nii spetsiaalselt kompositsiooni erialal kui ka obligatoorselt kõigile kasvandikele muusikavormi kõnemeetri taoliselt — ja seda just rahvaviisi alal. Niisugust rahvalaulu jagamist sõnamõõdu alusel tabame juba konservatooriumi esimese direktori M. Lüdigi käsitluses, kus tekstile «Kits ja hunt»¹⁷ on rõhud juurde sobitatud, nagu oleks tegemist ainult kõnemeõõduga:



Ka-ru-la kõ-ned ka-va-lad.

Selles näites on väga mitmed vead võimalikud. Juba teksti järgi paistab siit välja ehtne rahvalaul koos skansiooniga. Ei aita midagi trioolide tarvitamine ega kolmesalise meetrumi peitmine kahe rütmilt võrdse pikkusega noodi varju. Peab laulma nõnda, kuidas viisi dikteerib rütm:



Ka-ru-la kõ-ned ka-va-lad.

Kõnerütmis erinevust muusikarütmist konservatooriumis ei õpetata küllaldaselt, küll aga rikastatakse selle asemel kasvandikke teadmistega kujutava kunsti esteetikast. Nii on see olnud juba direktor Jaan Tamme ja õppejõu H. Kuusiku aegadest peale ja kestnud viimaste aegadeeni. Järelepärimisele 30. augustil 1962, kas meie konservatooriumis õpetatakse muusikaesteetikat, me vastust ei saanud. Alles 25. mail 1965 Tallinna Riikliku Konservatooriumi dekaanile A. Garšnekile saadetud kirja peale tulid vastuseks järgmised read: «Vastuseks Teie kirjale teatan, et Teid huvitavat distsipliini ei ole Konservatooriumi õppekavades.»¹⁸

¹⁶ E. Laugaste, Walter Andersoni teaduslikust pärandist. «Keel ja Kirjandus» 1964, nr. 7, lk. 419–420.

¹⁷ M. Lüdigi, Kits ja hunt. Rahvakoorid 12. Eesti Lauljate Liidu väljaanne nr. 21.

¹⁸ Kiri Tallinna Riiklikult Konservatooriumilt nr. 11/7-k, 31. maist 1965.

Sellega on siis loo kõik ümmarguselt lõpetatud. Nii Herbert Tampere kui ka Juhan Zeiger kinnitavad mõlemad omapoolseid «daktülotrohheilisi» leiutisi. H. Tampere kinnitust mööda pole rahvalaul veel jõudnud välja sellest raskest küsimuste ringist, kus ükski erisus ei ole lahendamist leidnud.¹⁹ Minuga vaidleb ka omaaegne Tallinna muusikakooli kasvandik Jaan Sarv.²⁰ Enne aga ei saa J. Sarve väitlusi tõsiselt võtta, kui ta pole näidanud ainsatki keelt ja kasvõi ühe rahva juures, kus keegi oleks sõnu reastades neid rõhutanud, arvestamata tõusude ja languste vastandeid meetrumina. Taktimoot aga ju ometi areneb aina rütmiliselt ja vähemasti löökidena paaris. Seda peavad teadma ja arvestama kõik teisedki muusika- ja kõnekeelsespetsialistid.

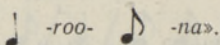
Võtame nüüd J. Sarve antud näite ühe rahvaviisi kirjutuse aluseks ja vaatame selle muutusi ning nende muutuste põhjusi:

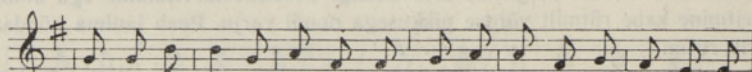
Kuu-li ma roo-na ro-bi-nat, kas-te-hei-na-na ka-bi-nat.

Mõt-li ma so-e tu-le-val, loi-a káp-pa las-ke-va-da.

O-li il-ves hel-la vel-le, o-li nu-gis noo-ri-mee-si.

Nendest on kolmas rida standardse tekstiga ja muusikavormilt peaaegu puhta rütmilise viisikäiguga. Ainult rea lõpus kaks sõna *noori meesi* on mõlemad meetriliselt esimese pikema silbiga, ent neid kasutatakse laulutekstis, eriti aga rahvalaulus, tihti võrdsetena. Esimene noodirida kaldub juba kõnemeetrumi, kuid matkib muusikaliste osade algvältust, mis säärase ühenduse juures jääb püsima. Ja nii saamegi näidatud tekstirea ühes nootide kordamisega, ümberpaigutamise ja ka väljajätmisega. Siin aga on jäänud tähele panemata üks kahesilbiline sõna, nimelt *roona*, mis tegelikult hääldatakse märksa pikemini,

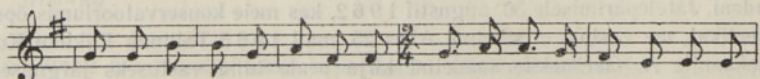
õieti kolmeosalisena  «-roo- na».



Kuu-li ma roo-na ro-bi-nat, kas-te-hei-na-na ka-bi-nat.

Seega tuleb esimene rida märkida meetriliselt valitud sõnastusena, kuid muusikalisi algvälteid matkiva väljendusena. Nõnda näeme, kuidas liiguvad sõnad rõhkude ümberpaigutusega, aga püsima jäävad rütmilised rõhu kohad muusikas.

Teises noodireas on esimene värsirida 3+2+3-osaline, kuid teine värsirida jääb standardse teksti tõttu muusikaliselt kaheosalise mõõtu püsima, kusjuures *lai-a káp-pa* märgitakse punktuatsiooniga, *las-ke-(vada)* aga ilma. See kirjaviis on siiski ebausaldatav.



Mõt-li ma so-e tu-le-val, lai-a káp-pa las-ke-va-da.

¹⁹ H. Tampere kiri Eesti NSV Heliloojate Liidule novembrist 1965.

²⁰ J. Sarv, Veel eesti rahvaviiside rütmist. «Keel ja Kirjandus» 1964, nr. 5, lk. 299—300.

²¹ $\frac{2}{4}$ taktijoon — E. V.

Kõigele vaatamata jääb siin teine rida poolitatuks meetrumi- ja rütmikirja vahel.

Eesti rahvalaulu uurimisel ja noodistamisel on H. Tampere asunud oma vaateid väljendama värsijalgade alusel, mis moodustavad taktide seisukohalt ainult osa nende pikkusest ja toovad enesega kaasa vääriti hindamisi laulumöödus. Toon siin mõned näited H. Tamperelt.²² Laulik A. Kuld Varblast (Läänemaalt) esitab viisi standardse teksti juures vormilt üsna õigesti, kuid lisab ridu sõnarõhumõjuliste muudatustega meloodias, toone korrates ja sanuti vahele jättes, taktirõhud aga püsivad ikka kohal. Rea lõppu on paigutatud veerandnoot, mis peaks olema kaheksandik:

Lag-le-ke-ne, las-te seas-ta. Nüid a-kad si-na
mi-ne-ma. Pal-lu pal-las-ta pe-re-ta.

Järgmises näites aga on H. Tampere teise värsirea juures taktide eraldamises eksinud. Seal kaldub laulik küll viimases taktis skandeerimisest kõrvale, kuid mitte $\frac{2}{4}$ -taktist, lähendades laulmisel teksti süllaabiliselt. Esinejalt I. Kaldenilt Hanilast ülesmäärgitud lauluread näevad välja nii:

Kus sa seisad sei-nad märjad. A-ka-me, me-hed, mi-ne-ma!

peavad aga olema:

Kus sa seisad sei-nad märjad. A-ka-me me-hed mi-ne-ma!

Siingi peavad ridade lõpus veerandnootide asemel olema kaheksandikud.

Nüüd aga esitame H. Tamperelt näiteid teiste rahvalaulukorrajate poolt hulgaliselt õigesti üleskirjutatud viisidest, kuid tema kaatutluse kohaselt vigaseks «parandatud» noodistuses.²³

Lähme õit-se-le, õ-e-sed, kar-ja-kor-ra-le, kä-li-sed!

Peab olema:

Lähme õit-se-le, õ-e-sed, kar-ja-kor-ra-le, kä-li-sed!

²² H. Tampere, Tähelepanekuid rahvaviisidest ja rahvalaulude ettekandmisest lõunapoolses Lääne-Eestis. Aratrükk koguteosest «Kultuuri ja teaduse teilt». Tartu, 1932.

²³ Laul on pärit Tori kihelkonnast Krööt Lilledernilt, üles kirjutatud P. Tatzi ja A. Sildniku poolt 1911. a. ja ära toodud raamatus «Eesti rahvalaule viisidega, I» (lk. 133) pealkirja all «Õitsisängid».

«Ilma vormita muusikat poleks. Skandeerides sekvents säilib, seda mitte tehes sekvents kaob.» Need on Tartu Riikliku Ülikooli õppejõu U. Kolgi sõnad Eesti NSV Heliloojate Liidus 16. novembril 1965. Kui vaatleme siin H. Tampere poolt esitatud rahvalaulu «Tulge jaa-nista tulele»,²⁴ võime ütelda, et selles puudub vorm:

Tul-ge jaa-nis-ta tu-le-le, jaa-ni-ke, jaa-nis-te.
 ...kü-be-med kü-la va-he-le, jaa-ni-ke, jaa-nis-te

P. Penna aga on oma ülesande lahendanud muusikaliselt hoopis rangemal kujul:

Tul-ge jaa-nis-ta tu-le-le, jaa-ni-ke, jaa-nis-te,
 jaa-ni-tul-da oi-de-mäe, jaa-ni-ke, jaa-nis-te.
 Kui ei tu-le ei pa-lu-gi, jaa-ni-ke, jaa-nis-te.
 Tu-luk ul-gub oo-ne-tes-se, jaa-ni-ke, jaa-nis-te,
 sä-de kar-gab ka-tuk-ses-se, jaa-ni-ke, jaa-nis-te,
 kü-be-med kü-la va-he-le, jaa-ni-ke, jaa-nis-te.

Kõnesolev rahvaviis on reastatud nii, et muusikalises taktis valitseb vastastikune veldete tasakaal ja kõrguste tajutav tonaalne suhe. Seda on rahvalaulik Mari Albret õigesti väljendanud ning üleskirjutaja P. Penna samuti õigesti noodistanud.

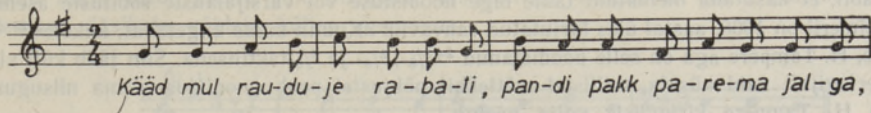
Aga laseme nüüd end avaldada H. Tampere kirjaviisi jälgijatel, kes hülgavad terviklise vormi. Üks selline tema otsene mõjualune dešifreerija A. Tampere ei jäta kahtlust oma eeskujus:²⁵

Kääd mul rau-du-je ra-ba-ti, pan-di pakk pa-re-ma jal-ga,

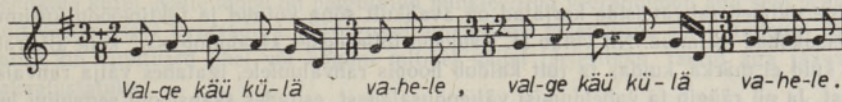
²⁴ Eesti rahvalaule viisidega, II, lk. 155—156, noodistanud P. Penna Mari Albretilt Peetri khk.

²⁵ Eesti rahvalaule viisidega, IV. Koost. H. Tampere. Tallinn, 1964, lk. 309—314, «Mõisast varastamas», laulnud Liina Kaskmann, dešifreerinud A. Tampere.

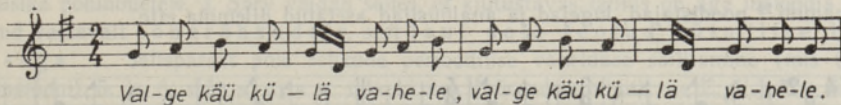
Peab aga olema:



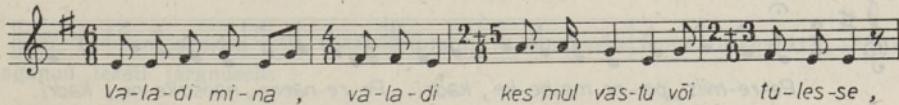
Järgmine laul on helilindistatud Karksist 1960. aastal. Juuresolevast andmestikust selgub, et üleskirjutajatena ja helilindistajatena on toiminud H. Sirmas ning R. Praakli, kuid puudub dešifreerija, kes on kõige olulisem. Tähendab: dešifreerijat kui muusikalise vormi tundjat ei olegi arvestatud. Siit järgneb, et kõige tähtsamat rahvalaulude analüüsis me pole veel suutnud näha ega tingimata vajalikuks lugeda, mispärast ka senised tulemused ei saa veel kedagi lõplikul kujul rahuldada. Nii on siingi tegemist H. Tampere jäljenduse ja andmete puuduliku märkimisega.²⁶



Peab olema:



Samalt rahvalaulikult on R. Praakli helilindistanud 1960. aastal veel ühe laulu, kusjuures dešifreerijana on märgitud S. Saretokki.²⁷ Kadri Kukkk on selle standardse teksti laulnud kolmeosalises lihttaktis, kuid skandeeriva rütmis juures rakendanud mõõtu väljaspool reegleid kuidas juhtus. Noodikirja järgi otsustades ei ole vist dešifreerija teadlik taktide ehitusest ega nende kirjaviisistki, nagu seda on ka mitmed tema eeskujud. Näide on võetud lk-lt 261:



Peab olema:



H. Tampere on kahelöögiline nelja alajaotusega takt ($\frac{2}{4}$) eesti rahvalaulus muudetud $\frac{4}{8}$ -taktiks. Nüüd aga kerkib kohe küsimus, kuidas seletada meie rahvaviisi (ja üldse viiside) olemust $\frac{4}{8}$ -täktilisena, nagu seda leiame juba viiejaoliseks kujunenud teose kui autori suurväljaande noodistustest. Meie praegune ühelöögiline teesis-arsis (ladina grammatikute arsis-teesis) katab vältuselt ühe trohheilise värsijala ja tingib ainsa löögi või sammu rakendamist. Vaste lisamisega teise trohheuse näol saame alles teise teesise-arsise. Seega on rahvaviisi taktiks $2 \times$ teesise-arsisega 2×2 jaguvuslööki, mis teeb välja $\frac{2}{4}$ -takti. H. Tampere

²⁶ Eesti rahvalaule viisidega, V. Koost. H. Tampere. Tallinn, 1965, lk. 74–77, helilindistatud Kadri Kukelt Karksist 1960.

²⁷ Eesti rahvalaule viisidega, IV, lk. 259–266, üles kirjutatud Kadri Kukelt Karksist.

on $\frac{4}{8}$ -takü, mida tegelikkuses ei saa õigustada, võtnud tarvitusele K. Viljaku ja mõne teise kaasabil, et kasutada olematuid takte õige noodistuse või värsjalaliste sobituste asemel. H. Siimeril on 1908. aastal üles kirjutatud rahvaviis «Kuulin külas kiigetavat, kiikele»²⁸ $\frac{2}{4}$ -taktis, H. Tampere aga on selle noodistanud $2+\frac{3}{8}$ -, $\frac{3}{8}$ - ja $\frac{4}{8}$ -taktilisena. Siin jääb küll viisi ümbertegijalt vaid küsida, millistel mõttekail põhjustel peab noodistus olema niisugune, nagu H. Tampere kirjaviisis välja näeb:

Peab olema:

4. Võ-tin as-ke-lid a-ja-da, kii-ke-le,

4. Võ-tin as-ke-lid a-ja-da, kii-ke-le,

Õige mitmed rahvaviiside korrajad on avalikult sõna võtnud ja taktimõõdu küsimuses oma seisukohad esitanud. Nii võtab H. Paukson tolleaesgses «Loomingus»^{*} kõne alla rahvaviisid, kuid ei märka, kuidas ta jutt kaldub hoopis rahvaluulele, igatahes välja rahvalaulu piiridest. Ja nii räägib ta vaheldumisi väljendusalladest, esitades skansiooni segamini luulemoodulise kõnega ehk luulemeetrumiga. Kõigele lisaks tuuakse ära agoogiline väljendus otse laulu alguses, kuid valesti märgituna ja vormipilti lõhkuvana. Nii on selle kadrilaulu fonogrammi²⁹ noodistajad, lugejad ja analüüsijad asetatud dilemma ette.

Pe-re-miis, pe-re-me-he-ke, kadri. Pe-re-naene, nae-su-ke-ne, kadri.

Su-le-pad-ja-de se-as-ta, kadri. Pu-hu sii tu-li tu-ba-je, kadri.

Peab olema:

Pe-re-miis, pe-re-me-he-ke, kadri. Pe-re-naene, naesuke-ne, kadri.

Su-le-pad-ja-de se-as-ta, kadri. Pu-hu sii tu-li tu-ba-je, kadri.

V. Koch ja H. Paukson on 1929. aastal selle viisi koos sõnadega jäädvustanud fonograafi abil ning H. Paukson kirjutas «Loomingus» eespool mainitud ülevaate oma kogumisetkest. Erialalt oli ta kirjandusloolane ega tundnud muusikavormialaseid küsimusi. Kes selle viisi dešifreeris ja H. Tamperele avaldamiseks valmis tegi, seda teab nimetatu ise kõige paremini.

Üsna sagedased on ka niisugused vead, kus agoogilised pikendused märgitakse ära mingi noodiga, nagu see nähtub eeltoodud kadrilaulust. Nii on ka fonogrammis veel üks laul «Aja kari siia», mille kogujana märgitakse R. Viidaleppa, dešifreerijat aga pole sellegi

²⁸ Eesti rahvalaule viisidega, IV, lk. 241—242, «Kuulin külas kiigetavat», üles kirjutatud H. Siimeri Eil Ilveselt, Türi khk.

^{*} H. P a u k s o n, Eesti rahvalaule ettekande rütmist. «Looming» 1930, nr. 4, lk. 433—448.

Eesti rahvalaule viisidega, II, lk. 89—90. «Kadrilaul», üles kirjutatud V. Koch ja H. Paukson Mall Saarelt, Paistu khk.

noodistuse juures näidatud.³⁰ Üldse tuleb pidada suureks puuduseks asjaolu, et paljud rahvaviiside juures pole märgitud dešifreerijat. Järgnevas näites paistabki välja ülearune üksikute vältete küljes rippumine:

Peab olema:

Ka-ri sii-a, ka-ri üt-te, öl-le-le!

Ka-ri sii-a, ka-ri üt-te, öl-le-le!

Esimeses reas, otse näite alguses on veerandnoot, edasi aga järgnevad kaheksandikud. Ometi tuleb märkida kõik võtted kaheksandikkudena, kuid algus pidada välja fermaadina pikendatud kujul. Näite lõppu on paigutatud punkteeritud veerandnoot, aga seal peab olema ainult veerandnoot fermaadiga. Niisugused agoogilised pikendused on ju ammugi välja selgitatud kui viivitused ühel või koguni mitmel vältel järjestikku, taktid aga jäävad ikka tasakaalustatuks.

Nüüd aga pöördume tagasi J. Sarve artikli «Veel eesti rahvaviiside rütmist» juurde, kus on kõige selgemini esitatud meie rahvalaulu ettekande küsimused — just vastupidiselt muusika põhinõuetele. J. Sarv väidab selles, et «jutustavas laulus on aga meloodia kujundatud vastavalt sõnarõhkudele, sest laul pole seotud rütmilise liikumisega... Sellepärast pole rõhkude perioodilise vahelduse säilitamine (mis tekitaks skansiooni) 5. ja 6. väärsireas oluline» [sõrendus minult — E. V.].** See väljendus võtab kõik alused rahvaviiside (ja kogu muusika) rütmiliselt ehituselt ning üldse rahvalaulu uurimiselt.

Siin tundub järsku väga iseloomulikuna vastuolu M. Saare «Lõikuselaulu» noodistuses sõnade puhul «see ma napraje nabisin» ja eeltoodud rõhutuste korra vahel:

see ma nap-ra - je na-bi-sin,

H. Tampere aga on selle värsi kirjutanud³¹ omapoolse muudatusega $2+\frac{3}{8}+\frac{3}{8}$ ning jaganud teksti järgmiselt:

see ma nap-ra - je na-bi-sin,

Sellelegi laulule on ta lisanud oma tavalise märkuse: «Viisi rütmiline variatsioon... värsis on esitatud valimiku koostaja poolt.» Neid märkusi esineb tal EÜS-i kogude puhul üsna rohkesti ja ikka ebaliselt. Ootamatusena kõlab just J. Sarve poolt kinnitus M. Saare noodistuse õigsuse kohta, mis paneb küll väga kahtlema, kas oli selle põhjustajaks unustus või teadmatus H. Tampere viisistusest. Nii kaob ju side millegi õiges määramises. Ei olnud ka just kuigi hea Heliloojate Liidus (16. nov 1965) teatada, et J. Sarvel olevat kii-rustamise tõttu artikkel rahvalaulu rütmist vigane välja tulnud.

Aga 1907. aastal on Mart Saar tõesti ühe rahvaviisi «Oh sina surmada sõgeda» vahel-

³⁰ Eesti rahvalaule viisidega, I, lk. 97—98, laulnud Mall Paulson Paistu kihelkonnas, fonografeerinud R. Viidalepp.

** «Keel ja Kirjandus» 1964, nr. 5, lk. 300.

³¹ Eesti rahvalaule viisidega, I, lk. 179—180, «Kuhjalooja», laulnud Kai Kangur, üles kirjutanud H. Siimer ja M. Saar.

duvas taktimõodus üles kirjutanud, mida ka H. Tampere oma sammu õigustamiseks kasutab:³²

Oh si-na sur-ma-da sõ-ge-da, oh si-na kaI-ku-da ka-de-da,
ä-ra si-na suu-re-maI su-re-ta, ä-ra si-na kan-ge-maI ka-o-ta.

Peab olema:

Oh si-na sur-ma-da sõ-ge-da, oh si-na kaI-ku-da ka-de-da,
ä-ra si-na suu-re-maI su-re-ta, ä-ra si-na kan-ge-maI ka-o-ta.

Nüüd M. Saare tookordset noodistust lugedes ja tagasi mõeldes ajale, kus helilooja oli alles nooruk, saame üsna kergesti aru tema eksimisest skansioonis. Kui ma aga 1955. aastal M. Saarele näitasin minu poolt parandatud ja siin esitatud noodistust skansiooniga, ütles ta: «Jah, seda olen ma pärast 1907. aastat mitmel puhul uuesti kirjutanud — kuid just niisamuti, nagu ta selles redaktsioonis esineb.» Järelikult ei ole M. Saar hiljem neil ja taolisi võtteid enam praktikas kasutanud ega ka õigeks pidanud. Seda ei ole H. Tampere arvestanud.

Kuidas meie üldiselt tunnustatud heliloojad oma küpses ajajärgus ise hindavad rahvalaulu võtteid, seda saame jälgida nende avaldusest. Nii on ka M. Saarel ja C. Kreegil olnud «murdeaegu», kus muusika rütmi ja teksti meetrumi vahekorrad siiski lahenesid. Toome siin ära ühised arvamused rahvaviisi muusikalise väljenduse kohta nende kaalutud üksikasjade puhul.

Avaldus rahvalaulu rütmiküsimustes³³

Meie allkirjutajad, Mart Saar, Cyrillus Kreek ja Eduard Visnapuu oleme täiesti ühisel seisakohal rahvalaulu rütmiküsimustes. Rahvalaulu võidakse ette kanda 1) standardse rõhutamisega, s. o. kui viisi- ja sõnarõhud kokku satuvad, ning 2) skansiooniga laulmisel s. o. juhul, kui sõnarõhk viiakse üle viisirõhust eraldatud kohta. Neil puhkudel, kui kaheksasilbiline laulutekst jagatakse välteliselt võrdseteks poolteks, kuid neist üks või teine pool on silpide arvult suurem või väiksem, tekib süllaabiline jaotus. Süllaabilise jaotuse juures jääb taktimõõt muutmatuks, kuid rütmid tekivad vastavalt silpide ümberasetatud arvust, mis aga regivärsis ei võimalda ühtlast voolavust.

Muusikaline väljendus ühe tekstirea ulatuses võrdub kahele taktile, kus kumbki takt jaguneb rõhkude varal pooleks: + teesiseks ja arsiseks (arsiseks ja teesiseks), paisuvaks ja kahanevaks rütmiosaks. Iga niisugune takt koosneb ühest taktmotiivist ehk arendist (taktarendist), mis on oma koosseisult muutmatu. Arendid sisaldavad eneses kas pool- või täiskadentse ehk veendeid, mis saavad püsida oma kohal ainult arendite kindla olukorra juures. Variatsioonid võivad tekkida üksi veenete harmoonia alusel.

Muusikaline lause jaguneb rütmideks ja sõnaline rida vastavalt meetrumiteks.

³² EÜS IV, 1521 (13), Pilistvere-Kõõ, laulnud Jaan Bock, üles kirjutanud M. Saar.

³³ Avaldus on hoiul M. Saare, C. Kreegi ja E. Visnapuu kogudes.

Kindel kaheosaline värsimõõt ja harvematel juhtudel vastav kolmeosaline jagunevus on ainukesed rütmid meie klassikalises rahviivi käsitluses.

10. märtsil 1961. aastal

Mart Saar
Cyrillus Kreek
Eduard Visnapuu

Avalduse 13. reas lisatud: «2×» teesiseks...

8. september 1962. Ed. Visnapuu.

Dr. O. Kalda 100. sünnipäeva tähistamiseks Heliloojate Liidu ja Fr. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi poolt 26. ja 27. oktoobril 1968 korraldatud kokkutulekul käsitles U. Kolk rahvalaulude viise üleskirjutanute märkmeid noodistuste juurde ning tõstis väga hindavalt esile K. Viljaku võtted viiside jäädvustamisel kui usaldatavad ja lausa virtuooslikud. Sellega võiks tingimisi nõus olla, kuid ei saa siiski mööda vaadata tema puudustest rahviivide kogumistöö ettevalmistuses. Nimelt oli mul aastate eest käsil rahvalaulude hindamine nende üleskirjutuste järgi, kusjuures jäin pikemalt peatuma K. Viljaku ühe noodistuse juures.³⁴ Saatsin selle viisi 28. märtsil 1964 U. Kolgile näha ja hinnata.

Peab olema:

Lei — ka — me ja lõ — pe — ta — me ,

Lei — ka — me ja lõ — pe — ta — me .

Seni ei ole ma U. Kolgilt selles küsimuses mingisugust teadet saanud, kuigi 1) olen seda soovinud, 2) ta ise on huvitatud K. Viljaku rütmialasest tegevusest, 3) sai viite laulu ilmselt vigasele noodistusele, 4) on mulle varem saatnud rütmiliselt küsitavaid lauluvariante, mida olin nõus kaaluma, jne. Minule pole need irdumise põhjused teada.

Eeltoodud laulu «Lõikuseõlu» võiks ju noodistada ka $\frac{6}{8}$ -taktis, alustades ikka täisväلتega, kuid ei tea kindlasti oletada K. Viljaku väldete kestussuhteid. Kui arvestada märkust esimese takti «triooli» kohta ja «(umbes)», siis tohiks ehk säärase muudatuse aluseks pidada «väga kiiresti» üleminekut. Et laulja lõppe mõnikord katkestas või nendel viivitas, oli tingitud õhuvaru nappusest vms.

Lei — ka — me ja lõ — pe — ta — me ,

Kaheosaline mõõt, mis $\frac{2}{4}$ -taktil näol on meie rahvamuusikast üsna kõrvale tõrjutud, osutub selleks põhirõhu näitajaks, millele rajame ju kõik niihästi lihtsad kui ka keerulised ajaarvestused. Nii näeme, kuidas P. Penna 1910. aastal püüab oma korjanduses³⁵ laulu «Kiigesepad, hellad vennad» viisilist poolt sobitada $\frac{2}{4}$ -taktil alla:

³⁴ Eesti rahvalaule viisidega, I, lk. 153—154, «Lõikuseõlu», laulnud Mari Agurauja Kuusalu kihelkonnas. Laul on pärit Harju-Jaanist, üles kirjutanud K. Viljak ja G. Vilberg.

³⁵ EUS, VII, 2157 (7). Laulu tekst on paigutatud alla pealkirja järel. Trioolide ja $\frac{3}{8}$ -de juures on liigid minu — E. V.

Kii-ge — se-pad , hel-lad ven-nad.

ehk Kii-ge — se-pad , hel-lad ven-nad.

Siit paistab, kuidas $\frac{2}{4}$ -taktist areneb välja $\frac{6}{8}$ -takt, kusjuures ühes taktis jäävad püsima kaks lööki, mistõttu $\frac{6}{8}$ -takt võrdub $\frac{3}{8}$ -+ $\frac{3}{8}$ -taktiga, ja seega $1 \times \frac{3}{8}$ -takti ei olegi. Viimasel ajal noodistataksegi valss $\frac{6}{8}$ -taktis endise $\frac{3}{4}$ asemel, mis $1 \times \frac{3}{4}$ -taktina on samuti vigane. Seega jääb ikkagi õigeks:

$\frac{2}{4}$ / $\frac{6}{8}$

Nõnda on $\frac{2}{4}$ -takt muusikas kõige väiksem rütmiline kujund, kõik muud sobitused aga kuuluvad meetrika valdkonda.

Nagu U. Kolk 27. oktoobril 1968 oma sõnavõtus näidata püüdis, olevat K. Viljak mitmesuguste noodimurdude abil saavutanud rahvaviiside ülesmärkimises peensusi, mis väärivat otest tunnustamist ja ka jäljendamist. Seega olevat olnud võimalik näidata hoopis tõhusamalt laulude eripära. Aga ma toon siin ära ühe kiigelaulu³⁶ koos K. Viljaku poolt kasutatud mõõtudega $\frac{2+3}{8}$ -, $\frac{3}{8}$ -, $\frac{4}{8}$ - $\frac{1+3}{8}$ - ja $\frac{3+2}{8}$ -taktis. Edasi tuleb tekst jaotusega *Lase maha, ma / paluksin, ... vaherpuu / vasikad juadab, ... vasikad vahe- / suasse ...* ja rõhumärkide esitusega. Ja kui lõpuks analüüsida, jõuame tulemusele: kiigelaulus on sõnad ideaalselt kohandatud $\frac{2}{4}$ -taktile, kusjuures esineb neli skansioonirida. Mari Kaskmann on laulnud üsna vabalt ja muutnud viisi ka ebakindluse tõttu skansioonis. K. Viljak kirjutas laulu üles, tundmata muusika vormireegleid ja samuti skandeerimise tavu. Ka on ta re-mažoori asemel noodistanud *sol*-mažooris.

La-se ma-ha, ma pa-luksin! Kui ei la-se, en pa-lu-gi-kü-lap ois-kan ommi-ku-ni,

$\frac{2+3}{8}$ $\frac{3}{8}$ $\frac{4}{8}$ $\frac{1+3}{8}$ $\frac{4}{8}$

lau-lan lai-a val-ge-ä-ni. Kü-lap lep-pa lüpsab leh-ma, vahe-ruu va-si-kad juadab,

$\frac{3}{8}$ $\frac{3+2}{8}$

kü-lap kuuske kur-nab pii-ma, kü-lap kas-ke saadab kar-ja, saadab kar-ja kau-ge-el-le,

$\frac{4}{8}$

³⁶ Eesti rahvalaule viisidega, II, lk. 151—152, «Neiu tahab kiigelt maha», laulnud Mari Kaskmann Haljala kihelkonnas, üles kirjutanud K. Viljak ja J. Mark. Noodinäites $\frac{2}{4}$ -taktis on ülespidi varte ja lippudega märgitud algne viisikuju, alaspidi varred nootide juures näitavad Mari Kaskmanni laulmise käiku ja K. Viljaku viisistust. Noodijoonestiku all eraldi joonel on ära toodud K. Viljaku taktimurrud. Süsteemi ees sulustatud dieesi peab arvestama.

lehmad lin-na lep-pi-kus-se, si-ad Sii-mu män-ni-kus-se va-si-kad va-he-su-as-se.

3+2 3
8 8

Kokkutuleku lõpuosas esitati näiteid Kihnu koorilt, kus laulikud suundusid ringis ja hoidsid käsi üksteise pihal või puusadel ning tegid jalgadega ühiseid liigutusi, nii vähehaaval edasi minnes. See ettekanne koos tegevusega oli ülimalt õpetlik jälgijaile ja väga selge analüüsimeeskond. Koos liikumisega ühisel rütmis tulidki kõik üksikasjad puhtalt esile, mille juures mõnigi muidu oleks vaidlemisi üritanud. Kuulsime skansiooni ühes kõrvalrõhuliste silpide väljatõstmisega, nagu see on rahvalaulude juures loomulik.

Kui ma küsisin, kas kiigelaule helilindistamisel on mõni pala ka tegelikult ettekan- des üles võetud, vastati eitavalt. Aga mis jääb mul muud teha, kui küsin uuesti: miks ei ole kiigelaule helilindistatud hällimise juures? See on esimene asi, mida peab tegema. Noor põlvkond kasvab peale, aga keegi ei tea, kuidas üht või teist rahvalaulu liiki esitati. Alustagem nendega tõsist tööd.

Soome folkloristid on rahvalaulu märksa suurema tähelepanuga jälginud ja teinud hoopis kindlaimad järeldusi. Nii võis professor Kaarle Krohn eeskujuks olla paljudele teadlastele, näidates rahvaviisi pidevat püsivust rütmilisel pinnal ning jagades seda ka õigesti taktimõõdu alusel. Armas Launis lähtub samalt seisukohalt, juhtides tähelepanu kõigepealt rütmijätkuvusele ja seejärel alles sõnade asetusele.³⁷ Nõnda on teksti käsita- tud kui teisejärgulist tegurit muusikalisel liikumisel, kus kerkivad esile ka skansiooni, sil- laabika ja silpide paljundamise või vähendamise küsimused. Armas Launisele on tehtud raskeid etteheiteid. See mahukas kogu aga ilmus Eesti Kirjanduse Seltsi rahvaviiside toim- konna hoolitsusel, kelle koosseisu kuulusid juhatajana M. Hermann, korrektorina J. V. Veski, liikmetena J. Aavik, H. Eller, F. Karlson, A. Läte, L. Neuman, K. E. Sõöt ja V. Tamman. Nagu näeme, olid siin raamatu korraldajateks meil üldiselt tuntud ja lugupeetud isikud. Ka A. O. Väisänen³⁸ peab rütmilisest noodistusest kinni, pannes oma dešifreeringutes tundeagoogilised vahetoonid ja märkused klambritesse. Ei ole siis sugugi ime, et meie heliloostajatest Mart Saar ja tema järel Cyrillus Kreek jõudsid skansioonini koos rütmilise meetrumi eristamisega. Helilooja T. Vettik jutustab ühe loo³⁹ Sortavalast soome laulupeolt, kus ühislauluks juhataja käte sõnad kavalehel ja siis laulis publik üheskoos runoviisi kõigi selles ette tulevate skansioonidega täis andumust. Soomlaste rütmikindlast esinemisest annab ka tunnistust üks ülevõtte⁴⁰ vennaste Jamaste esinemisest, kus nad istu- vad pingil kaksiratsa ja vastastikku kätest kinni hoides laulavad edasi-tagasi kõigutades. Soome teadlased on kõige juures arvesse võtnud rahvalaulude mõõtmisel värsijalgu, neid rangelt reastades ja trohheilisi kaheksasilbilisi liikumisi kujundades. Siit jääb tõelise 2/4- taktini õige väike vormilise selle mõõdu üleskirjutamiseks. Aga kuidas sobib siin H. Tam- pere seisukoht rahvaviiside jäädvustamisel?

Kakofoonia on kuulmeorgani puudulikkus, mille all kannatab umbes 2 protsenti elanike üldarvust. Kakofoonide kuulmismeel töötab korralikult marsitaktide eristamisel, sõnade artikuleerimisel ja rõhkude jaotamisel kõnes. Kuid kuulmise rakendamisel helide valdkonna piiritlemiseks neil vajalikku teravust ei jätku. Kõnetajuga lõpeb kakofoonidel arusaam mõödust. Ent viisitaju algab helide süsteemi määramisega, nõnda siis ka muu- sikaline vorm avaldub ainult lauldes kindla rütmiga. Kui kakofoonidel puuduks värvimeel, nad saaksid olla edukad muusikas. Pole ju parata, et nõrka vormi- taju esineb rahvalaulikutegi ja nendelt viiside üleskirjutajategi juures.

Kui võrrelda laulmises rõhkude asetamist vene rahvalauludes, siis leidub siin külluses skansiooni, kuna taktis määravad tunnustoonid kindlaks teesise ja arside, samuti pea- ja

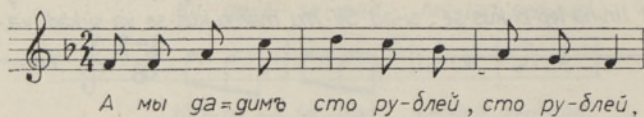
³⁷ Armas Launis, Eesti runoviisid. Tartu, 1930.

³⁸ A. O. Väisänen, Wogulische und ostjakische Melodien. Helsinki, 1937.

³⁹ Protokollitult 7. veebr. 1961. E. Visnapuu poolt Heliloojate Liidus peetud loengu puhul.

⁴⁰ (Autor on ülevõtte asukoha märkimata jätnud. — Toimetaja.)

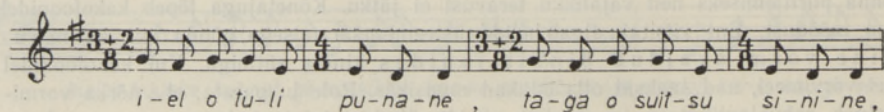
kõrvalrõhud. Niisiis on teksti alluvus muusikale vaieldamatult selge. Toome näite,⁴¹ kus üks ja sama sõna «сто рублей» on kasutatud kõrvuti standardselt ning skansiooniga:



Siirdudes rahvaviiside tegelikelt jäljendajatelt, s. o. rahvalaulu esitajatelt ja üleskirjutajatelt teoreetikute kaadri vaatlemisele, leiame siitki H. Tampere arusaamade jälgi. Ühe niisuguse otse järeleaimajana esineb V. Mälk pikemas kirjutises rahvalaulu alalt.⁴² Ta väidab: «Hinnatavaid tulemusi saavutati regivärsilise rahvalaulu ettekandmisviisi ja rütmiprobleemi uurimisel, milles oli oluline osa H. Tampere töödel. Kui mõned kodanlikud teadlased (Aavik jt.)⁴³ suhtusid meie regivärsilisse laulu kui surnud materjalisse, mis tingis rütmiprobleemide formalistiku [? — E. V.] lahenduse, siis lähtus H. Tampere oma töödes seisukohalt, et «uurimus rahvalaulust (*resp.* rahvaviisist) võib baseeruda ainult sellel, kuidas ta ettekandele tuleb rahva enese seas». Niisuguse lähenemisega viis ta meie rahvalaulu ettekandmisviisi ja rütmiprobleemi uurimist tunduvalt edasi.»

Neid V. Mälgu hinnangu üksikosi analüüsidest tuleb meil ju tagasi pöörduda artikli algupoolele, kus on esitatud kaks rahvalaulu rida kahesuguses väljenduses: 1) H. Tampere meetrilises ja 2) Joh. Aaviku rütmilises distsipliinis. Esimene väljenduslaad tugineb kõnekeele rõhutamisele, mida W. E. Petersi andmetel kreeka filosoofi Aristoxenose järgi ei saa muusika alla paigutada, teine aga võtab oma väite aluseks rütmilise liikumise, milles rõhkude asetus jälgib muusikalisi tõuse ja langusi ranges järjekorras: *ümbert see i-/lu ilusa, /kaugelt see ku-/u kõvera*. Vastava näitega peaks olema juba mitmes kord ära seletatud, et Joh. Aaviku hinnang 1924. aastast, mille õpetajate kongress koolipraktikas ečaspidi kohustuslikuks tunnistas, oli õige. Aga milline on siis formalistlik rütmiprobleem või miks uurimus rahvalaulust võib baseeruda ainult rahvalikul (ka vigasel) ettekandel, ignoreerides vormtaju õigsusi?

H. Tampere ei ole rahul sellega, et tekstide uurijad ükski tekste läbevad vaadelda, rahvaviiside lahendajad analüüside puhul aga ainult muusikat arvestavad. Ta kirjutab: «Ükski nimetatud publikatsioonidest ei arvestanud materjalide rühmitamisel rahvalaulude teisi komponente peale teksti (s. t. ei viisi ega esitamistavasid). Analooiline lugu oli A. Launise toimetatud «Eesti runoviisidega», mille klassifikatsioon kujundati ainult muusikaliste tunnuste põhjal.»⁴⁴ Aga tekstide eristava rõhutamise puhul pole ju tarviski mingeid viise — ja nende viiside analüüsimisel ei aita ka mitte kuidagi kaasa teksti mõõduliste aluste näitamine. Teksti juures kerkib küll esile meetriline liikuvus, kuid viisi rakenduse puhul tähendab see allumist rangele rütmile. Samuti on rütmidega tegu ka rahvaviiside vormistamisel ja seal ei aita kaasa tekst oma meetrikamõõduga, vaid esile tõuseb just muusikalise alluvuse vahekord. Milliste tulemusteni need tsiteeritud mõtted viia võivad, on näha tolle 1961. aastal avaldatud artikli juurde kuuluvast noodinäitest, mis iseloomustab üldiselt rahvaviiside (ja viiside) kirjapaneku taset:⁴⁵



⁴¹ У. Витоль, Певец. Рига, 1901, lk. 66, nr. 63.

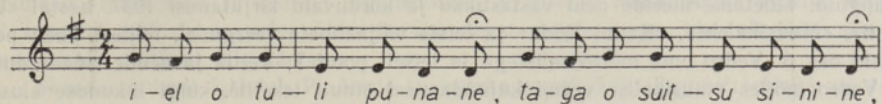
⁴² Eesti rahvaluule ülevaade. Tallinn, 1959, lk. 69.

⁴³ Sealsamas, viide nr. 165.

⁴⁴ H. Tampere, Eesti lüro-eepiliste rahvalaulude muusikalistest stiilidest. Rmt.: Paar sammukest eesti kirjanduse ja rahvaluule uurimise teed. Uurimusi ja materjale, II. Tartu, 1961, lk. 236.

⁴⁵ Sealsamas, lk. 245.

Peab olema:



I. Rüütel kirjutab oma muljetest rahvaluule-ekspeditsioonilt Lääne-Eestis järgmist: «... tahaks veel öelda paar sõna kurikuulsa skansiooniprobleemi kohta. Mitmeid erinevaid esitusi jälgides jäi kõrvu, et regivärsse siin üldiselt ei skandeeritud. Sealjuures 3-silbiliste sõnadega värrside puhul taktimoot tavaliselt vaheldus (noodipikkused ei muutunud, nagu see on tavaline niisuguste regivärrside seostamisel uemate viisidega), kusjuures rõhkude ümberasetamisega kaasnesid sageli ka meloodia muutused.»⁴⁶ Skansiooni-probleemi nimetamine «kurikuulsaks» on huupi ülepakkumine, kuna teadus võib tõestada selle öduõigsust. Kui pöördume tagasi viite nr. 11 juurde, näeme, kuidas isegi setu rahvaviisis antakse tekst skandeeritult: *varõs lät's var-ja vaolõ*. Leheküljel 66 ja 67 on esitatud K. Viljaku üleskirjutatud rahvalaul «Neiu tahab kiigelt maha» nelja skansioonireaga. Need analüüsid tõestavad, et kolmesilbiliste sõnade juures kaheosaline takt ei muutu, vaid nõuab ainult skansiooni rakendamist. Üherealine (8-silbiline) rahvalaulu vorm tugineb rütmilisele täisliikumisele, kus analüüsi puhul suhted kahekordistuvad: nii koosneb vormirida $2 \times 2 + 2 \times 2$ rütmidest. Kõik muu on siis kas muudetud ja laiendatud vorm või meetrumi abil vigaseks kujundatud liikumise osad.

Üksiku isiku laulmise juurest rühmaesinemise alale minnes on kohe märgatav selle teguri otsimise vajadus, mis korrastaks ja juhiks laulmise käiku, mida nüüd nimetame dirigeerimiseks. O. Kõivalt on mitmeid selles suhtes huvitavaid ja asjalikke tähelepanekuid. Nii kirjutab ta oma vaatlustes: «Kihnu suur laulik Liis Alas öelnud, et ta tammumata ja ringi käimata ei oskagi laulda. Naiste pulmalaulu jälginud Kihnu vanamees arutleb: «Lauljad trammivad teese jala päält teese jala päle ja siis laulavad. Ei tiä kas sie laulu jõudu annab või ond sie vanamoodi pruuk.»»⁴⁷

Toodud tsitaatides esineb kaks teineteisele vastukäivat mõtet, kus Kihnu suur laulik Liis Alas ütleb, et ta tammumata ja ringi käimata ei oskagi laulda, s. t. — ta ei saa hulgakesi laulda ilma juhtimata. Kihnu vanamees aga arvab, et selles on ehk imepärane jõud varjul või et see on lihtsalt vanamoodi pruuk. Siia oligi vaja uurijat, kes ütleks välja asjatundlikult seletatud muusikaestetiilise tõe.

Uhes 1894. aastast pärinevas pulmakommete kirjelduses Saaremaalt märgitakse: «Peale sööma astuvad jälle tüdrukud ja naesed rattas ringi kokku ja hakkavad laulma, kusjuures nad isi jalgadega astudes takti juure löövad:

«Aitumal mei/e täname,
aitumal pe/reisale,
aitumal pe/reemale...»⁴⁸

(Taktide eraldusjooned minult. — E. V.)

Samas raamatus märgib O. Kõiva: «Laulmine ringis liikudes on igivana nähtus, mida tuntakse ka teistel aladel, näit. Lõuna-Karjalas ja Ingeris.»⁴⁹ Nõnda siis see laulmisviis on igivana, põline ja püsiv. Kuid sama uurimuse lõpus väidab O. Kõiva, et «regivärsilise rahvalaulu funktsioonid ei ole midagi igavesti muutumatut».⁵⁰ Sõna «funktsioon» on võetud H. Tampere koostatud raamatu «Eesti rahvalaule viisidega, I» sissejuhatusest ega anna oma tähenduselt regivärsi vormianalüüsis mingit abi. Tähendab, see oskussõna ei täida temale pandud asjakohaseid ülesandeid.

⁴⁶ I. Rüütel, Rahvaluule-ekspeditsioonil Lääne-Eestis. «Keel ja Kirjandus» 1968, nr. 11, lk. 681.

⁴⁷ O. Kõiva, Kihnu regivärsilise rahvalaulu funktsiooni ja esitamiseviisi küsimustest. Rmt.: Paar sammukest eesti kirjanduse ja rahvaluule uurimise teed, lk. 285.

⁴⁸ Sealsamas, lk. 289—290.


⁴⁹ Sealsamas, lk. 288.

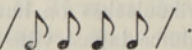
⁵⁰ Sealsamas, lk. 292.

Aga muusikalise rütmi ja kõnekeele meetrumi pärast on meil varemgi olnud ägedaid lahinguid. Tuletame meelde neid vastastikku ja korduvaid kirjutamisi 1937. aastal «Uue Eesti», «Muusikalehe», «Kauni Kodu» ja teiste väljaannete veergudel, millest ühelt poolt võtsid osa A. Vedro oma mõtteosalistega ja teiselt poolt T. Vettik ja nende ridade autor. A. Vedro mõtles muusikalise vormi kujundamisel ainult tekstile, kuigi liikumise aluseks tuli, vastupidi, võtta rütmiline jagamine, nagu see tõepoolest ongi.

Analüüsid rahvaluulet ja proosat sõnade meetrumina ning rahvaviise vältelistes erikutes rütmina, saame järgmise ainuvõimaliku tulemuse:

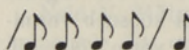
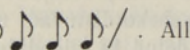
- A) 1. Mõõdetud järjestusega sõnad *tulge tulda hoidemaie*.
2. Erineva järjestusega sõnad *tulge tuld hoidma*.

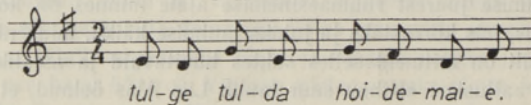
- B) 1. Kindla mõõduga välted — 

2. Kindla rõhutamisega välted — 




- C) 1. Kindla kvantiteediga helid — *mi*.

Kui võtame A-1 ja järjestame ta sama pikkusega nagu B-1, saame trohheuse värsijala: [tul-ge] tul-da | hoi-de- | mai-e |, B-2 arendamisel aga omame juba 2/4-taktimõõdu:

 /  / . Allutades A-1 B-2+C-1-le, saame kätte laulurea:⁵¹



Siin satuvad korduvalt kokku A-1 ja B-2 üksused, s. o. meetrum ning rütmimõõdu, kuid ainult selle vahega, et esimesel juhul toimub iga löök üksikult rõhutatuna, teises aga käivad rõhu alla paarislöögid, millede esimene osa on tugevam, teine nõrgem. Muist tekstidest, mida kasutatakse kõnelemiseks, on puhtal kujul meetrilised ja märgitakse üherõhu-

lisena, näit.  /  /  / .

H. Riemann kirjutab oma teoses «Musik-Lexikon»: «Väljendusi meetrika ja rütmika kasutatakse laialdaselt võrdtähenduslikena, kui esimest ei reserveerita ainult poeesiale ning muusikas ja tantsus üksi rütmikast räägitakse.»⁵² (Sõrendused minult — E. V.)

Nagu H. Riemann oma raamatus «Grundlinien der Musikästhetik» märgib, «on idee aja voolavuse jaotamiseks võrreldavatesse lõikudesse inimesele loodusest kätte antud».⁵³ Tänu sellele tööle on ka rahvaluule ja rahvalaulu vormi õigesti kasutatud. Alateadlikult vormi harrastades kordab eesti rahvalaulik rõhulis-rõhutatut lõiku (teesist-arsist) kahel puhul ühe takti ja neljal puhul ühe värsirea laulmisel, läbides seega kaheksa silpi tasakaalustatud tunde väljendamiseks. See jääbki põhilisemaks tervikuks. Rahvalaulu analüüsijad peavad aga teadma juba rohkem vormiehituse nõuetest ja arendama viise neid taktidena rühmadesse koondades.

Hella Keem kirjutab lõuna-eesi murrete mõjuvõimalustest kirjakeelele ning lisab artikli lõppu emotsionaalsuse ja rütmi tähtsuse kohta keeles: «Eesti keel on rütmiline keel, väljendusvahendite valikul tuleks arvestada sedagi.»⁵⁴ Ma avaldasin sellele mõttele omapoolset tunnustust, kuid soovisin siiski sõna «rütmiline» asemel näha väljendust «meetriline»,

⁵¹ Eesti rahvalaule viisidega, II, lk. 156, kolmas noodirida ülalt.

⁵² Berlin, 1919, lk. 754.

⁵³ Lk. 35.

⁵⁴ Hella Keem, Mida võiksid lõuna-eesi murded pakkuda kirjakeelele. «Keel ja Kirjandus» 1964, nr. 2, lk. 98.

kuna ju kirjanduses tuleb lähtuda kõnekeele vabalt kõlavast meetrumist ja alles luule puhul koondada tähelepanu rütmilisele jagunemisele. Avaldatud heatahtlikule soovile vastuvall ei arvanud ajakirja toimetus üldse tarvis olevat sellele reageerida, nii jäigi see mõte sedapuhku avalikult liigutamata.

Skandeerimisest kirjutab P. Ariste keelemehhe seisukohalt järgmist: «Nagu on võidud Põhja-Eesti viimaste rahvalaulikute ettekandeist nentida, on vanu eesti regivärsse skandeeritud sõnade kvantiteeti muutes, mitte aga dünaamilist rõhku teisele kohale siirdes. On siis retsiteeritud:

Viisi vetta mee vaheela,
kuusi kullastaa jõgeeda,
seitse selget allikaada,
kaheksa kalaamereeda.»⁵⁵

Arvan selle olevat asjatundliku ja küllaldase põhjenduse minu poolt siin esitatud mõtetele.

P. Ariste annab omapoolse hinnangu ka sellesama kirjutise kohta, mille esitasin loenguna 1965. aasta lõpul Eesti NSV Heliloojate Liidus. Ta kirjutab: «Olen lugenud läbi Teie töö üsna põhjalikult. Teie vaated eesti rahvaviisi rütmist ja keelte meetrumist on kirjutatud suure ainekuse põhjal. Olete teinud tööd hoolega ning asjatundmisega.»⁵⁶

Meie usaldatavamaid folkloriste A. Annist märgib sama kirjutise kohta: «Teie artikli olen huviga läbi lugenud ja et olen Teiega ühel arvamisel, mis puutub eesti rahvalaulu värsimõõdusse: et selle skandeerimisel on kahtlemata suur kunstiline väärtus. Selle kõrval on vähemtähtis, kui palju seda tegelikult on skandeeritud, sest kahtlemata sõltus see meloodiast ning võis olla väga erinev.»⁵⁷

Esteetik L. Soonpää kirjutab: «Eduard Visnapuu artikkel «Eesti rahvaviisi rütmist ja keelte meetrumist» tõstab üles mitmeid huvitavaid probleeme. Selles poleemilist laadi kirjutuses argumenteerib sm. Visnapuu, minu arvates, veenvalt. Kuna ma aga pole kodus muusika spetsiaalsetes küsimustes ja kuna puuduvad sm. Tampere väidete põhjendused, siis ei saa ma kõigis küsimustes seisukohta võtta. Küll olen aga veendunud, et muusika aluseks on rütm. Samuti on väljaspool kahtlust, et muusika-rütm erineb kõnerütmist⁵⁸, kuna esimene toetub emotsioonidele (,) teine aga põhiliselt diskursiivsele mõtlemisele. Ka näib mulle, et muusika ja luule «sümbioosis» (laulus) on esimene dikteerivaks pooleks, kuna teine paljudel juhtudel tingimusteta alistub, s. o. oma loogilised ja ka sõna rõhud minetab. Mis puutub rahvaluule skandeerimist, siis olen seda millegipärast endastmõistetavaks pidanud. Võib olla on selles süüdi minu omaaegne eestikeele õpetaja J. V. Veski, kes skandeerimist ainuvõimalikuks rahvaluule ettekandmise viisiks pidas.»⁵⁹

R. Viidalepp kirjutab soome eeskujudest skandeerimises, mis jäävad alati kehtivateks: «Soome uurijad väidavad, et soome rahvalaulikud lauldes alati skandeerivad, s. o. laulavad värsirõhke rõhutades. Samuti skandeerivad ingeri laulikud.»⁶⁰ Eesti olude suhtes lööb ta traditsioonides kõikuma: «Eesti rahvalauludes on esitusviis mitmesugune: paiguti skandeeritakse, paiguti ei. Praegu näib skandeerimine olenevat kohalikust traditsioonist, meloodiast (kui vastaval kohal on toon kõrgem, tõuseb vaidlusalune silp teravamini esile, tundub rõhutatuna), laululiigist (skansiooni esineb kiigelauludes, ringmängu resp. ringtantsulauludes, mille rütm on markeeritum, hällilauludes) jne. Üldisemalt skandeeritakse Mulgimaal, Kihnus, Põhja-Eestis.»⁶¹ Juba järgmisel leheküljel ta lausub: «On võimalik, et mõnedel laulikutel käib mitteskandeerimine käsikäes puuduliku vormitunnetusega (millest tunnistab ka rohkete rõhuprintsiibiliste värsijalgade kasutamine). Üldiselt on pilt võrdlemisi kirju. Skansiooni küsimuse ammendav valgustamine vajab veel laialdasemaid tähelepanekuid.»⁶²

⁵⁵ Paul Ariste, Eesti foneetika. Tartu, 1946, lk. 87.

⁵⁶ Kiri säilitatakse E. Visnapuu arhiivis.

⁵⁷ Sealsamas.

⁵⁸ *Kõnerütm* all on mõeldud kõnemõõtu ehk meetrumit.

⁵⁹ Kiri säilitatakse E. Visnapuu arhiivis.

⁶⁰ Eesti rahvaluule ülevaade, lk. 120.

⁶¹ Sealsamas.

⁶² Sealsamas, lk. 121.

Nüüd on selle kirjutise ilmumisest möödunud juba üle kümne aasta ja võib olla, et nendes kahtlusalustes küsimustes paistavad mõned olukorrad selgematena. Nii lähtub uurija mõtete ülesmärkimisel rahvalaulude mõõdu äratähendamise juures tekstirõhust ja teksti pikkusest, mis aga on hoopis vigane. Viisirõhu määramiseks tuuakse välja H. Tampere poolt näidatud kümogrammide või daktülotrohheilised sobitused jms., millel pole muusikalise vormiga mingit tegu — peale selle lõhkumise. Meil on soomlastega ühesugused mõõdud viisirakenduses, mis pärinevad ürgsest liikumistungist ja mida meie vaistlikult vastu võtame ning jälle edasi anname. Selle liikumistungi määrajaks praktikas saame alles siis, kui oleme ära mõistnud ja tähendanud need kunsti piirjooned, mille kutsub esile tajumise väljakasv tundeavalduseks kaksiklöökidena või järgnevalt vormina paaris.

Et äsja toodud mõtetele selgust lisada, esitan mõningad tsitaadid kunstifilosoofide arvamustest:

«Esteetika.... Konkreetselt kaunist käsitlesid nad [s. o. vanakreeka filosoofid] kui üksikosade kooskõla, proportsionaalsust ja harmooniat, kui ühtsust mitmekesisuses, kui orgaanilist terviklust.... jne.»⁶³

«Jäljendamisteooria.... Aristoteles liigitas kunsti olenevalt sellest, mille abil, milleks ja kuidas toimub jäljendamine (nii jäljendavad maalikunst ja skulptuur tege- likkust värvide ja vormide, kirjandus sõnade ja meetrumi abil).»⁶⁴

«Proportsioonid.... Proportsionaalsus on iga kunstiteose struktuuri aluseks.»⁶⁵

«Rütm.... Väga tähtsat osa etendab rütm muusikas, kus ta avaldub helide seaduspärasises vaheldumises, kõigi muusikaliste elementide kindlas ajalises seoses.»⁶⁶

Juhin eraldi tähelepanu «Jäljendamisteooria» all toodud terminile «meetrum», mis käib ainult kirjanduse kohta.

*

Ja lõpetuseks veel skandeeritavaid, standardse, süllaabilise ja kõnemeetrumiga teksti näiteid eesti heliloojate töödest, kus on kasutatud puht rahvaluule sõnu.

Rahvalaulud skansiooniga

- M. Saar, Valuvõtmise laul. (IX Eesti üldlaulupeo laulud Tallinnas 1928. Tallinn, [1926].)
1. kiitsharaka/le kibedus....
 2. musta linnu/le muu tõbi....
- M. Saar, Mis (kes) sääl kõnnib? (Eesti 10. üldlaulupeo laulud Tallinnas 1933. Üldkoorid. Tallinna, 1930.)
1. ilma piima/ta elakse....
- M. Saar, Miks sa nutad, tammekene? (Segakoorid I, 1933.)
1. musta puu mu/retsemasta....
 2. Mina tammel/ta küsima....
 3. Need lähvad tam/me raiuma....
 4. otsast saab ho/busetalli....
 5. keskelt saab ke/na kiriku.
- M. Saar, Sööge, vennad, jooge, vennad. Soololaul. (Tallinn, 1947.)
1. Taas vennad ta/sa elage....
 2. Seni kui kannus/sa õluta....
 3. Lõpeb kannus/ta õluta....
- C. Kreek, Oles mo heli ennitses. (Valimik koorilaule. Tallinn, 1959.)
1. Esändä e/reli hääled....
- J. Aavik, Laulu võim. (Eesti 10. Üldlaulupeo Laulud Tallinnas 1933. Eri segakoorid. Tallinna, 1931.)
1. ei siis saaks kü/la magada....
 2. isandad i/mestamaie....
 3. ise puud pi/nuje lähvad....
 4. halud rista/ti ajavad....
 5. laulud lati/ka ninasta....

⁶³ Väike esteetika leksikon. Tallinn, 1965, lk. 27—28.

⁶⁴ Sealsamas, lk. 84.

⁶⁵ Sealsamas, lk. 179.

⁶⁶ Sealsamas, lk. 195.

T. V e t t i k, Unele. (IX Eesti üldlaulupeo laulud Tallinnas 1928.)

1. Millal saan mi/na magama....
2. toome oksu/ke tuduma.
3. Siis vast saan mi/na magama....
4. lehesääre/ke lebama....

Rahvalaule standardse tekstiga

P. S ü d a, Linakatkuja. (Eesti lauluvara. Koorilaulude antoloogia I. Tallinn, 1925.)

M. S a a r, Tantsides. (Eesti 10. üldlaulupeo laulud Tallinnas 1933. Üldkoorid.)

R. P ä t s, Särvelaul. Sealsamas.

C. K r e e k, Sirisege, sirbikesed. (Eesti 10. Üldlaulupeo Laulud Tallinnas 1933. Eri segakoorigid.)

Noteeritud peamiselt $\frac{5}{4}$ -taktis, standardse tekstiga. Võib kergesti laulda $\frac{2}{4}$ -taktis, fermaadiga neljandal kaheksandikul.

Rahvalaulud skansiooniga, standardiga, süllaabikaga ja kõnemeetrumiga

E. V ö r k, Laulik. (Eesti 10. üldlaulupeo laulud Tallinnas 1933. Üldkoorigid.)

1. et ei saa kü/la magada....
2. naised unda naljatada....

Skansioon
Standard

E. V ö r k, Helise ilma. (Eesti XI. üldlaulupeo laulud Tallinnas 1938. Tallinnas, 1936.)

1. helise, helise, ilma,
2. kõmise, kõmise, kõrbi....

Süllaabika
Süllaabika

E. A r r o, Vihule. (Nõukogude Eesti 1950. a. üldlaulupeo laulud. Tallinn, 1950.)

1. Vihule, vihule, virved.
2. kubule, kubule, kullad....

Süllaabika
Süllaabika

M. L ü d i g, Karjase laul. (Eesti lauluvara.)

1. läksin karia saatemaie....
2. Likes sai linikust põlle....

Standard
Süllaabika

M. L ü d i g, Kits ia hunt. (Eesti 10. üldlaulupeo laulud Tallinnas 1933. Üldkoorigid.)

1. ma teen uued ummiskingad....
2. karula kõned kavalad....

Standard
Kõnemeetrum

E. A a v, Murelaul. (Eesti 10. Üldlaulupeo Laulud Tallinnas 1933. Eri segakoorigid.)

1. mõtleb laulvat lustilaulu....
2. Laulan ma läbi murede....

Standard
Kõnemeetrum

A. K a p p, Üles. (IX Eesti üldlaulupeo laulud Tallinnas 1928.) Laul on kirjutatud kontrapunktilises stiilis augmentatsioonidega, keerdudega, mujaldustega jne., kui ka teemadega otsekoheisel kujul:

1. Sõidame nüüd Sõõrumäele....
2. Seal me rõõmu rökatame,
3. laulu lahket laksutame....

Standard
Standard
Standard

K. T ü r n p u, Troost. (Sealsamas.)

1. Muru kasvab mulla peale,
2. aruheina haua peale, jne.

Standard
Standard

A. T h o m s o n, Laula, laula, suukene. (Kümme eesti tuntud laulu. Tallinn, 1959.)

1. Laula, laula, suukene,
2. liigu, linu keelekene, jne.
4. ilutse, südamekene....
7. valge laudade vahele....

Standard
Standard
Süllaabika
Süllaabika

K. A. H e r m a n, Isamaa mälestus. Fr. Kreutzwaldi tekst. (Eesti koorilooming, 2. Tallinn, 1956.)

1. Isamaa ilu hoieldes, jne.
3. varisesid vaprast vallad, jne.

Süllaabika
Standard

M. H e r m a n, Enne ja nüüd. (Eesti lauluvara.)

2. vaatasin päikse palge pääle, jne.
- Lõpuosa: tammed müüridel tugiksa....

Standard
Süllaabika

Märkus: Vt. Heliloojate Liidu protokoll E. Visnapuu loengu juurde 7. veebruarist 1961 ja Heliloojate Liidu protokoll nr. 25, 16. novembrist 1965.

Mõningaid järeldusi

Muusika on füüsikalis-matemaatiline teadus helidest ja nende omavahelistest suhetest. Trohheus on vältuselt ühelöögiline.

Vähksem moot muusikas, $\frac{2}{4}$ -takt, aga on vältuselt kahelöögiline ja sisaldab kaks trohheust.

Kõnes liigub hääli kõrguti mõõdutult ja vältuselt meetrilisena.

Muusikas liigub aga heli kõrguti täpse kvantitatiivse moodsu järgi ja vältuselt rütmilisena.

Rütmil määravad ürgselt kindlaks tunnustoonid, mis asuvad taktipärasas reas viiskäigu näitajatena.

Meetrumina kulgevasse helide järjestusse aga lisatakse ka vahetooni ja vastupidi — ellipseid.

Eesti rahvaviisis pole ainsatki eeltakti, mida aga K. Viljak üritab näidata.

Eesti kiigelauludes pole ainsatki segatakti, mida aga K. Viljak ja H. Tampere noodistuses näitavad.

Eesti rahvamuusikas ei esine vahelduvat taktimõõtu, nagu väidab I. Rüütel, vaid kaheosaline takt püsib omasoodu ning skansiooniga lahendatakse kolmeosalised jagunemised.

Toimetusse saabunud
21. III 1969